

ΛΑΜΠΡΟΣ, ο τραγικός ήρωας

Της Νατάσας Γέντζου

Όταν έγραφε τον Λάμπρο ο Σολωμός ήταν επηρεασμένος από τον Δον Ζουάν του Μπάιρον και πολύ πιθανόν από την ίδια τη ζωή του Μπάιρον. Παρόλα αυτά, ο ήρωάς του είναι καθαρά Έλληνας. Ο Λάμπρος δεν έχει τίποτα από τη λεπτότητα και τη φινέτσα του ήρωα του δυτικού ρομάντζου. Είναι μια τραχιά και σκληρή φιγούρα, ένας πολύ ρεαλιστικά δοσμένος "αρματολός" εκείνης της εποχής, που ήταν αναγκασμένοι να ζούνε πάνω σε κακοτράχαλα βουνά, να κοιμούνται κάτω απ' τα δέντρα ή σε σπηλιές, ντυμένοι και με το τουφέκι στον ώμο τους, να κατεβαίνουν στις πόλεις και στα χωριά για να πολεμήσουν τους Τούρκους ή να βρουν τροφή ληστεύοντας και μετά να καταφεύγουν πίσω στα άγρια βράχια. Ήταν ένας πολεμιστής, ένας από τους πολλούς άγνωστους ήρωες της επανάστασης, ένας από αυτούς που είχαν κάνει και είχαν ζήσει τον πόλεμο της ανεξαρτησίας, όχι σαν ένα λυρικό, ιδανικό θέμα, αλλά σε όλη του τραχιά πραγματικότητα. Για αυτούς η νοικοκυρεμένη οικογενειακή ζωή ήταν αδύνατη. Ζώντας εφ' ενός μακριά από τα σπία τους και τις γυναίκες τους μεγάλα χρονικά διαστήματα και απ' ετέρου αντιμετωπίζοντας την πιθανότητα να πεθάνουν κάθε στιγμή, έπαιρναν και χαιρόνταν ότι τους πρόσφερε η ζωή χωρίς πολλούς ενδοιασμούς.

Ο Λάμπρος δεν ήταν ο ιδανικός, ο τέλειος άνδρας. Όμως δεν ήταν παλιάνθρωπος, ήταν ένας πραγματικός, αληθινός άνθρωπος και επιπλέον μια τραγική φιγούρα-μορφή σύμφωνα με την πιο καθαρά Αριστοτελική αντίληψη. «Ο τραγικός ήρωας δεν πρέπει να είναι ένας ιδανικός, τέλειος άνθρωπος, γιατί τα δεινά και ο πόνος ενός τέτοιου ανθρώπου είναι παράλογα και άδικα. Ούτε πρέπει να είναι παλιάνθρωπος γιατί όσα υποφέρει ένας παλιάνθρωπος δεν είναι τραγικά και δεν μπορούν να μας συγκινήσουν, είναι δίκαια και φυσιολογικά. Πρέπει να υπάρχει κάποιο αδύνατο σημείο στον ηρωικό χαρακτήρα του εξ' αιτίας του οποίου ξεκινά η στοιβάδα της συμφοράς», λέει ο Αριστοτέλης στην Ποιητική του.

Το αδύνατο σημείο του Λάμπρου είναι η απιστία του σαν εραστής και η απροθυμία του να τελέσει ένα νόμιμο γάμο (θυμηθείτε ότι ο πατέρας του ποιητή παντρεύτηκε τη μητέρα του όταν ο ίδιος ήταν εννέα ετών). Έμεινε όμως μαζί της δεκαπέντε χρόνια και εκδικήθηκε τον θάνατο του αδελφού της όταν τον έκαψε ζωντανό ο Αλί Πασάς. Όσο για τα παιδιά του δεν μπορούσε έτσι κι αλλιώς να κάνει πολλά γι' αυτά καθώς ήταν φτωχός και έπρεπε να πολεμά μακριά πάνω στα βουνά. Για την αποπλάνησή της κόρης του ήταν τόσο λίγο υπεύθυνος όσο ήταν και ο Οιδίποδας για το γάμο του με τη μητέρα του. Παρ' όλα αυτά, όπως ο Οιδίποδας, ταραζεται φοβερά από το γεγονός, όταν το ανακαλύπτει. Η πράξη του προξενεί τόση φρίκη που στρέφει την οργή του προς τον

Διονύσιος Σολωμός Λάμπρος (αποσπάσματα)

Καθαρότατον ήλιο έπρομνηούσε
τῆς αὐγῆς τὸ δροσάτο ὕστερο ἀστέρι,
σύγνεφο, καταχνιά, δὲν ἀπερνούσε
τ' οὐρανοῦ σὲ κανένα ἀπὸ τὰ μέρη·
καὶ ἀπὸ ἐκεῖ κινημένο ἀργοφουσούσε
τόσο γλυκὸ στὸ πρόσωπο τ' ἄερι,
ποῦ λὲς καὶ λέει μὲς τῆς καρδιάς τὰ φύλλα:
"γλυκιά ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος μαυρίλα".

Χριστὸς ἀνέστη! Νέοι, γέροι καὶ κόρες
ὄλοι, μικροί, μεγάλοι ἐτοιμασεῖτε·
μέσα στὶς ἐκκλησιὰς τὲς δαφνοφόρες
μὲ τὸ φῶς τῆς χαρὰς συμμαζωχτεῖτε·
ἀνοίξτε ἀγκαλιὰς εἰρηνοφόρες
ὄμπροστά στοὺς Ἁγίους, καὶ φιληθεῖτε·
φιληθεῖτε γλυκὰ χεῖλη μὲ χεῖλη,
πέστε Χριστὸς Ἀνέστη, ἐχθροὶ καὶ φίλοι.

Δάφνες εἰς κάθε πλάκα ἔχουν οἱ τάφοι,
καὶ βρέφη ὠραία στὴν ἀγκαλιά οἱ μανιάδες·
γλυκόφωνα, κοιτώντας ταῖς ζωγραφι-
σμένες εἰκόνες, ψάλλουνε οἱ ψαλτάδες·
λάμπει τὸ ἀσῆμι, λάμπει τὸ χρυσάφι
ἀπὸ τὸ φῶς ποῦ χύνουνε οἱ λαμπάδες·
κάθε πρόσωπο λάμπει ἀπ' τ' ἁγιοκέρι,
ὅπου κρατοῦνε οἱ Χριστιανοὶ στὸ χέρι.

Βγαίνει, γιατί στα σωθικά του ανάφτει,
καὶ γιὰ πρῶτο ἀπαντᾷ τὸν νεκροθάφτη.

Κανείς δὲν τοῦ μιλεῖ, καὶ δὲν τοῦ δίνει
τὸ φιλὶ τὸ γλυκὸ ποῦ φέρνει εἰρήνη.

Πάντα, χτυπάει, σὰν νάλπιζε ἐκεῖ κάτω
ν' ἀγκιρηθεῖ στῆς κόλασης τὸν πάτο.

Καὶ προβαίνει ἡ Μαρία λίγη νὰ πάρει
δροσιά στὰ σωθικά τὰ μαραμένα·
εἶναι νύκτα γλυκιά, καὶ τὸ φεγγάρι
δὲ βγαίνει νὰ σκεπάσει ἄστρο κανένα·
περίσσια, μύρια, σ' ὅλη τους τὴ χάρη,
λάμπουν ἄλλα μονάχα, ἄλλα δεμένα·
κάνουν καὶ κείνα Ἀνάσταση, ποῦ πέφτει
τοῦ ὀλόστρωτου πελάου μὲς στὸν καθρέφτη.

Θεός: «...Κάποιος που ότi θέλει κάνει, /χωρίς να το γνωρίζω χθες μου βάνει /τη θυγατέρα αισχρά στην αγκαλιά μου»...

Σύμφωνα με πολλούς κριτικούς η οργή του δείχνει το χαμηλό ηθικό του επίπεδο και την αμεταμέλητη αμαρτωλή του φύση. Όμως παρά το βαθύ θρησκευτικό του συναίσθημα ο Σολωμός γνώριζε ότι ο Λάμπρος δεν θα μπορούσε να αποδεχθεί τη μοίρα του ταπεινά σαν τον Οιδίποδα γιατί ο Λάμπρος ήταν άνθρωπος του 19ου αιώνα, του οποίου οι υψηλές αρχές και τα ιδεώδη ήταν «Ελευθερία, Ισότητα και Αδελφότητα», ήταν ένας άνθρωπος που πολεμούσε και θυσίαζε τη ζωή του γι' αυτά τα ιδεώδη, ένας άνθρωπος που δεν θα έσκυβε το κεφάλι στην αδικία. Έτσι μέσα στη φρίκη του θα μπορούσε να στραφεί στον Θεό και να Του φωνάξει: «Δεν το έκανα εγώ, Εσύ το έκανες».

Και όμως ξέρει πως πρέπει να κουβαλήσει το βάρος της αμαρτίας αν και δεν ήταν παρά σε μικρό βαθμό υπεύθυνος γι' αυτή, γιατί δεν ήταν ούτε παλιάνθρωπος, ούτε διεφθαρμένος για να ξεφύγει με ελαφριά συνείδηση. Έτσι, όταν η κόρη του πέφτει μέσ' το νερό να πνιγεί η πρώτη του παρόρμηση είναι να βουτήξει για να τη σώσει, αλλά διστάζει και την αφήνει να πεθάνει γιατί ξέρει ότι δεν υπάρχει τρόπος για να ξεπλύνει κανείς τέτοιο αμάρτημα.

Ο Οιδίποδας τυφλώθηκε μόνος του όταν ανακάλυψε τι είχε κάνει, αλλά εκείνο που δεν μπορούσε να δει πια ήταν η ομορφιά αυτού του κόσμου, όχι η φρίκη των πράξεών του γιατί «τα μάτια της ψυχής του ήταν ανοιχτά».

Ο Λάμπρος δεν έβγαλε τα μάτια του, είναι όμως τυφλός για τον κόσμο γύρω του και από πάνω του. Ο Σολωμός δίνει σε εξαιρετικούς στίχους όλη την ομορφιά της φύσης και την ιερή χαρά της ημέρας του Πάσχα, της πιο μεγάλης και ιδιαίτερα εορταζόμενης Γιορτής στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Ο Λάμπρος μέσα σ' όλη αυτή την ομορφιά και τη χαρά δεν βλέπει τίποτα παρά μόνο την κόλαση μέσα του. Πράγματι όταν η Μαρία τον βλέπει να γυρνά από τη λίμνη δεν μπορεί να μιλήσει, είναι χλωμός σαν πεθαμένος κι έχει «θαμπό το βλέμμα». Αργότερα βγαίνει απ' την εκκλησία «γιατί στα σωθικά του ανάφτει». «Ανάφτει» μπορεί να σημαίνει καίει καθώς και δίνει φως. Και οι δύο σημασίες είναι πλούσιες σε νοήματα.

Αλλά τι είναι αυτό που καίει ή δίνει φως; Πιθανότατα «τ' αγιοκέρρι, σπου κρατούν οι Χριστιανοί στο χέρι» και κάνει κάθε πρόσωπο στην εκκλησία να λάμπει. Αλλά αυτό δεν είναι ένα οποιοδήποτε κερι αλλά το κερι της Ανάστασης, το φως του είναι το ιερό φως που δίνει ο παπάς λέγοντας «Δεύτε λάβετε φως» και οι ψάλτες και ο κόσμος ψάλλουν «Ίδωμεν το φως το αληθινό, ελάβομεν πνεύμα επ' ουράνιον». Αυτό το φως ανάβει και φωτίζει μέσα του και ξυπνά τα μάτια της ψυχής του, ενώ τα μάτια του σώματός του τη νύχτα που ο Θάνατος νικήθηκε το πρώτο που βλέπουν είναι ο νεκροθάφτης.

Αντίθετα από τον Λάμπρο, για τον οποίο «...είναι μαύρη η πρασινάδα, νερά και δέντρα είναι μαυράδια, /...ότι θωρεί, σκοτάδια...», η Μαρία μπορεί να δει όλη την ομορφιά του κόσμου και με απόλυτη ταπείνωση μετανοεί για τις αμαρτίες της και προσεύχεται στο Θεό να τη συγχωρέσει. Αλλά είναι ένα αδύναμο άτομο, μια γυναίκα που ποτέ δεν κατάφερε να αντισταθεί στον πειρασμό, ούτε να φροντίσει τα παιδιά της όπως έπρεπε και τώρα δεν μπορεί να δει και να ενδιαφερθεί για την ομορφιά αυτού του κόσμου, και όταν πέφτει στη λίμνη και πνίγεται δεν δίνει τέλος στη ζωή της ηθελημένα, όπως είχε κάνει η κόρη της. Η Μαρία προσπαθεί μονάχα να ξεφύγει σ' ένα πιο όμορφο κόσμο: «Και βλέπει μέσα στα νερά καθάρια άλλος λάμπει ουρανός, άλλα κλωνάρια». Νοιάζεται ακόμα και να γίνει όμορφη γι' αυτόν τον κόσμο. Η τραγωδία της είναι αυτή του αδύναμου πλάσματος. Η τραγωδία του Λάμπρου είναι πολύ διαφορετική. Είναι άνδρας και ηρωικό πρόσωπο: «Αντρας (κι η μοίρα ότi κι α θέλει ας γράφει)/ του εαυτού του είναι Θεός, και δείχνει/ στη άκρα δυστυχία».

Είναι άντρας και πρέπει να αντιμετωπίσει την «άκρα δυστυχία» σαν άντρας, χωρίς μοιρολατρία, χωρίς να ζητήσει τη βοήθεια ή τη συγχώρεση του Θεού. Τέτοια λόγια μπορεί να ακούγονται σαν βλασφημία αλλά δείχνουν επίσης την ηρωική του αντίδραση, να πάρει επάνω του όλη την ευθύνη των πράξεών του και να κρύψει μέσα στην ψυχή του την απελπισία του.

Είχε μείνει στην εκκλησία μόνος μέχρι αργά τα μεσάνυχτα. Σκεφτόταν κι έβλεπε το μυαλό του να είναι: «έρμος κόσμος που χαλιέται» αλλά δεν τρελάθηκε, δεν δραπέτευσε από τις σκέψεις του, ήταν φοβερά παραγμένος από τις σκέψεις του. Χλωμός έψελνε και μιλούσε, ικέτευε τους αγίους και τα νεκρά παιδιά του αλλά ήταν: «Κουφοί οι Άγιοι, καθώς και οι τάφοι».

Με τραγική ειρωνεία τη στιγμή ακριβώς που αποφασίζει να κρύψει τις σκέψεις του και την απελπισία του στην ψυχή του, ξεπηδούν μπροστά του σ' ένα φρικιαστικό όραμα και οι στροφές που το περιγράφουν είναι αριστουργήματα εξαιρετικής ποιότητας, όπου ελεύθερη και δυνατή η πλούσια φαντασία του ποιητή, δίνει τη φρίκη ολοζώντανη και την ψυχική αναταραχή καυτή, ενώ κάθε λέξη σηκώνει μόνη της όλο το βάρος του νοήματος. Οι μεταφορές, οι παρομοιώσεις και οι αντιθέσεις ζωντανεύουν τη φρίκη της αφύσικης ατμόσφαιρας μέσα στην εκκλησία και στην ψυχή του Λάμπρου. «Λιγδερά, λαμπριάτικα ρούχα, τ' Άδη τα

χνάρια, ...το πήδημά του σαν τ' άστρο που γοργά το καλοκαίρι χύνεται, ο ζωντανός τ' αραχνιασμένα, χείλη, μαχαίρια, αστέρια...» και ξανά και ξανά «το νεκρικό βαμπτάκι».

Οι άγιοι και τα παιδιά του που ήταν κουφοί τον άκουσαν. Τα παιδιά του έρχονται να του ευχηθούν «Χριστός Ανέστη» και τον φιλούν, αλλά το φιλή τους δεν είναι το φιλή που λαχταρούσε «το γλυκό φιλή που φέρνει ειρήνη». Τα φιλή τους είναι σαν το φαρμάκι, τον μαχαιρώνουν και τον γεμίζουν φρίκη. Η Παρθένος Μαρία σηκώνει τα χέρια της να κρύψει τα μάτια της να μη βλέπει και ο Χριστός την ημέρα της Ανάστασης Του ιδρώνει αίμα. Αλλά ο Λάμπρος ξέρει ότι όλα αυτά δεν είναι ένα τρελό όραμα, δεν έχουν φυσική αλλά μεταφυσική υπόσταση. Ξέρει ότι αυτό που βλέπει είναι η κόλαση μέσα του, η απελπισία και οι σκέψεις που προσπαθεί να κρύψει στην ψυχή του και που τώρα ορθώνονται απειλητικά όχι μόνο μπροστά στα μάτια του αλλά σ' όλες τις αισθήσεις του. *«Κόλαση; την πιστεύω είναι τη αυξάνει, κι όλη φλογοβολάει στα σωθικά μου».*

Ξέρει ότι ο Θεός στον Ουρανό ή Εκείνος μέσα του, του έστειλε τα παιδιά του. Είναι οι φλόγες της κόλασης που καίνε μέσα του και δεν τον αφήνουν ησυχάσει, γιατί είναι ο εαυτός του που τον κρίνει και δεν του συγχωρεί τις αμαρτίες.

Στο αποκορύφωμα του οράματος μαρμαρώνει από τον τρόμο και ξυπνά τα χαράματα αλλά γρήγορα η καταιγίδα μέσα του αρχίζει ξανά. Κοιπάει ώρα πολλή τις δάφνες και τον Εσταυρωμένο. Οι πρώτες σύμβολο δόξας και αρετής κι ο Εσταυρωμένος σύμβολο αγάπης, θυσίας και λύτρωσης. Σαν άνθρωπος που πολεμούσε για την ελευθερία της πατρίδας του θα έπρεπε να πιστεύει βαθιά σε όλα αυτά. Τώρα ανακαλύπτει ότι δεν μπορεί να έχει μεράδι σε τίποτα απ' αυτά, δεν είναι άξιος για τίποτα, στρέφεται άγρια, αρπάζει λίγες δάφνες και κτυπά τον Εσταυρωμένο. Η εξομολόγησή του δεν είναι ταπεινή και ήσυχη. Αναγνωρίζει πλήρως ότι τα κριματά του είναι φοβερά, αλλά αν και δε νιώθει ανάξιος δούλος του Κυρίου που θα πρέπει να γονατίσει μπροστά Του να ζητήσει συγχώρηση, πιστεύει στον Θεό: *«...ω του Θεού μ'εχτύπησε η κατάρα... σ' έναν τρόπο!»* λέει στη Μαρία. Και έπειτα όχι μόνο πηγαίνει στην εκκλησία για να λειτουργηθεί αλλά όταν συγκλονίζεται από την ανακάλυψη ότι αποπλάνησε την ίδια του την κόρη στην εκκλησία, στον οίκο του Θεού, ζητά καταφύγιο. Εκεί μένει ώρες μόνος, σκέπτεται και μιλά στους αγίους και στα νεκρά παιδιά του, τους καλεί. Εκεί μέσα στην εκκλησία ξεδιπλώνεται η τραγωδία του. Είναι κάθε άλλο παρά περήφανος για τις αμαρτίες του. Στην πραγματικότητα η εικόνα του εαυτού του τον οδηγεί όχι μόνο να κτυπήσει τον Εσταυρωμένο αλλά και να στραφεί στον Θεό και να πει: *«δεν λείπει τώρα πάρεξ να χαλάσει/ τον Εαυτό του γιατί μ' έχει πλάσει».*

Αυτή η αντίσταση του στην ταπείνωση, αυτή η περηφάνια του Εωσφόρου που καίει μέσα του δεν τον αφήνει να βρει ειρήνη ούτε και στο θάνατο του που είναι αναπόφευκτος τώρα που αντίκρισε ξεκάθαρα όλες τις αμαρτίες του. ■

(Η Νατάσα Γέντζου είναι εκπαιδευτικός
& μέλος της «Θεατρομάθειας»)

